

MŰHELY

BOLDOG-BERNÁD ISTVÁN

„HOGY MI MINDEN PUSZTULHATOTT EL? AZT CSAK A JÓ ISTEN TUDJA.” FÜLÖP FERENC LEVELE GUNDA BÉLÁHOZ. ERDŐSZENTGYÖRGY, 1947. FEBRUÁR 17.

Kulcsszók: Gunda Béla, levelezés, altorjai László Mátyás, tatár fogság, krími magyarok, Turkoly Sámuel.

Gunda Bélának a HUN-REN BTK Néprajztudományi Intézet Adattárában őrzött levelezése egyik figyelemre méltó darabja Fülöp Ferenc református esperes 1947. február 17-én, Erdőszentgyörgyön keltezett levele, mely egy elveszett vagy mindmáig lappangó Gunda-levélre küldött válaszként született.

Gunda Béla, a fiatal néprajztudós ekkor már évek óta a kolozsvári egyetem oktatójaként dolgozott. 1943-as kinevezésétől kezdve nagy szorgalommal vetette magát a munkába, amit a háború sem akadályozhatott meg, noha nehezített (Fragó 2001: 42–43). A mézvadászat témakörében végzett kutatásai kapcsán fennmaradt egy neki címzett levél, amelyben az akkor Naszódon tanító Inczeffi Géza szabadkozott amiatt, hogy alig tud adatokat küldeni Gundának: „A tanítványaimat behívták katonának és így nagyon nehezen tájékoztam a falvakban” (Inczeffi 1944). A háborút követően szerencsére újra szabadon kutathatott, már 1945 májusában terepmunkára indult tanítványaival (Gunda 1945a), levelezésekbe fogott az „erdélyi magyar néprajzi kutatások, mozgalmak” megírása kapcsán (Gunda 1945b), illetve levelezőpartnerein keresztül újra adatokat kért különféle kutatásaihoz, mint a vadászat¹ vagy a teherhordás.² Ezek közé a kutatásaival kapcsolatos levelek közé tartozhat az az 1947. január 26-i üzenet, amelyben egy kézirat eredeti példánya után érdeklődött Fülöp Ferencnél, feltehetőleg az esperes a *Kiáltó Szó* 1940. június–júliusi számában megjelent levélközlése nyomán, amelyben az esperes az olvasók elé tárta altorjai László Mátyás Szigeti Istvánhoz írt 1715-ös levelét (Fülöp 1940). E lapszám a levél mellett található a hagyatékban, a nyomtatvány első lapján ceruzás feljegyzés szerepel: „A tatár levél” (Fülöp 1947).

A levelezőpartner, Fülöp Ferenc 8 évvel volt idősebb Gundánál, 1903-ban született Parajdon. Fiatalkorát végigkísérték a világháború és az impériumváltás

¹ „Mellékelten tisztelettel küldöm Paizs Domokos maroskeresztúri illetőségű tanuló leírását a kérdezett madárfogóval kapcsolatban” (Nagy 1946).

² „Mellékelem a növendékek gyűjtését. Nem tudom, felhasználhatók-e?” (Balázs 1947).

viszontagságai, melyekről igen szemléletesen tudósít önéletrajza, amit az 1942-es esperesi kinevezését követő évben vetett papírra (Moldvai 2012). Hetedik gimnazista korában súlyosan megbetegedett, ekkor határozta el, ha meggyógyul, papnak áll, így került előbb a kolozsvári teológiára, majd egy hollandiai tanulmányutat és néhány rövidebb állomáshelyet követően 1929. október 20-án Erdőszentgyörgyre (Moldvai 2012: 19–22). A következő hónapban, 1929. november 29-én szentelték pappá Kolozsvárott, a Farkas utcai templomban (Névtelen 1929). Energikusan vetette magát a munkába, tevékeny szervezőjévé vált a helyi közösségi és kulturális életnek, amit megörökített egy 1934-es újságcikk is:

„Erdőszentgyörgyön egy fiatal, külföldön végzett református lelkész, Fülöp Ferenc áll az összes kulturális mozgalmak élén. Ez a fiatal pap a Magyar Párt elnöke, ő és felesége irányítják a református Nőszövetséget, amely a betegek és aggok felsegélyezését végzi rendezvényeinek bevételeiből, felekezetre való tekintet nélkül.” (Névtelen 1934: 6)

A település lakosainak taníttatását elősegítendő a falusi gyermekek és felnőttek között magyar ábécés könyveket osztott ki, azonban ezt nem nézték jó szemmel a román hatóságok, és elkobozták a köteteket (Névtelen 1935), Fülöp Ferenc ellen pedig eljárás indult államellenes izgatás címén (Moldvai 2012: 24). Az egyik legjelentősebb és legnagyobb visszhangot kiváltó tette az erdőszentgyörgyi református templom felújíttatása volt, amelyhez Mária – a településhez nagyanyja, Rhédey Klaudia által kötődő – brit királyné támogatását szerezte meg, aki mintegy 200 fonttal járult hozzá a munkálatokhoz (Névtelen 1936). Mindemelllett készített egy 30.000 szóból álló holland–magyar szótárt, melynek azonban nem talált kiadót (Nagy 1934), továbbá 1939-ben megjelent *Krisztus királyságáért. Kuypers Ábrahám élete és munkássága* című könyve az Ifjú Erdély kiadásában, melyre a Református Szemlében elismerő kritikát kapott (I. G. 1939). A Gunda Bélával való kapcsolata szempontjából azonban a már említett, 1940-es publikációja a legfontosabb.

A levélközlés mellett közölt leírás a megtalálás körülményeiről több kisebb eltérést is tartalmaz a hét évvel később Gunda Bélával megosztott információkhoz képest, így érdemes idézni:

„Vallásórán vagyok s az egyik cseléd, jobban mondva „bejáró” asszony fiacskája énekeskönyvét látom egy régi írásba befogva. Kihámozom az énekeskönyvet az Altorjai László Mátyás krimi rabságából 1715-ben írt leveléből. Honnan szerezted? kérdelem. Didi nagyságáéknál a padláson. Van-e még ott? Van, de egész télen „aval” gyújtottunk tüzet. Rohanok nevezett helyre (ez a család különben női ágon leszármazottja Z. N. Makkai László erdőszentgyörgyi lelkész és marosi esperesnek) s a padláson megtalálom régi papjaink könyvtárának roncsait 1560-tól elkezdve. Csipkeminták, szerelmi levelezők stb. stb. tömege mind érintetlen, csupán az a láda üres már, amely a valóban értékes okmányokat tartalmazhatta[.]” (Fülöp 1940: 85–86)

A Gunda Bélának írt változat egyetlen komolyabb eltérése, hogy ott altorjai László Gergely leszármazottainak házát keresi fel ez ügyben. A két változat azonban nem mond ellent egymásnak, mindössze máshová helyezik a hangsúlyt, ugyanis Makai László leányát, Krisztinát 1826-ban vette feleségül László Gergely, aki később apósa hivatalát is átvette (Tóth 2019: 230). László Gergely 1798-ban született Bögzőben, Székelyudvarhelyen tanult, majd Bikafalván lett lelkész, mígnem néhány év elteltével átkerült Erdőszentgyörgyre (Tóth 2019: 230–231). Minden bizonnyal vele együtt került a településre altorjai László Mátyás levele is.

Ezt Gundának szándéka volt kiadni, legalábbis erre enged következtetni Fülöp Ferenc levelének második fele, amelyben tiszteletpéldányt kért „*a közlő tudományos folyóirat vonatkozó számából[.]*” A forrás érdekessége abban áll, hogy több népcsoport szokásait is leírja, s mindemellett tudósít magyar emlékekről a Volga partján, illetve a Krímben található hét magyar faluról is említést tesz. Minden bizonnyal ezen magyarokra vonatkozó részletekre célzott Fülöp Ferenc, mikor azt írta: „*Abban a reményben küldöm el Professor úrnak, hogy közlése esetén az értetlenség nem fog esetleges ócska politikumot űzni egyes kitételei miatt.*” A levél azonban végül nem került közlésre. Ebben egyrészt közrejátszhatott az, hogy 1947–1948 fordulóján Gunda Stockholmban vendégtanárkodott a neves etnográfus, Sigurd Erixon mellett, nem sokkal visszatértét követően pedig váratlanul felbontották a szerződését, és kiutasították Romániából (Paládi-Kovács 2018: 165–166). Másrészt pedig feltűnhetnek neki bizonyos problémák a levéllel kapcsolatban, ami szintén befolyásolhatta, hogy végül elállt a megjelentetésétől.

A Fülöp Ferenc által megmentett krími levél nem eredeti, csak másolat. Ráadásul nem ő volt az első, aki közölte azt. Először 1842-ben jelent meg a Szilágyi Ferenc szerkesztette *Hon és Külföld* hasábjain, egyetlen lábjegyzet kíséretében: „*Hiteles párból közöltetik. Szerk.*” (Szilágyi 1842: 41). Tehát már Szilágyi Ferenc is másolatból közölte, ám nem az Erdőszentgyörgyön megtalált másolatból, ugyanis a két szöveg között több eltérés is megfigyelhető. 1909-ben az *Alkotmány* karácsonyi mellékletében szintén megjelent a levél Gyárfás Tihamér közlésében, aki a brassói római katolikus főgimnázium gyűjteményéből közölte, ahová a Cserey család levelestárából került (Gyárfás 1909). Ebben a levél szövegének egy harmadik változata olvasható, s noha erre Gyárfás nem utal, a szöveg sajátosságai miatt egyértelműnek tűnik, hogy ez is másolat, például csak az szerepel benne: „*mentünk Tenger mellett 300 mérföldnyire*”, azaz nem a „*Fekete-tenger mellett*” mentek, mint az 1842-ben megjelent változatban, ami az erdőszentgyörgyi másolatban sincs benne, viszont ott a kéziratból egyértelműen látszik, hogy „*a' Tenger*” előtt hiányzik valami, a másoló itt egy szónyi helyet kihagyott a szövegben, ami arra utal: nem tudta kiolvasni az ide illő szót. A levél szövege emellett még kísértetiesen megegyezik egy másik (szintén többféle változatban) fennmaradt levél szövegével, amelyet az orosz katonai szolgálatban álló Turkoly (másutt Turkuli vagy Turkolyi vagy Turkai) Sámuel (esetleg Mihály) írt Asztrahánból 1725. (vagy 1757.) április 2-án (vagy 10-én, esetleg 18-án) a Szikszóban élő rokonaihoz (vagy Orosz Zsigmondhoz). Ez a levél legelőször Torkos József munkájában jelent

meg Győrött 1747-ben (Torkos 1747: [90–95]),³ azaz tíz évvel azelőtt, hogy az Orosz Zsigmondnak címzett levélváltozat (névleg) keletkezett, ez utóbbi nyomtatásban 1783-ban jelent meg a pozsonyi *Magyar Könyv-Házban* (Molnár 1783), majd 1801-ben egy harmadik változat is napvilágot látott gazdag jegyzetekkel kiegészítve, ebből az is kiderül, hogy a közlő birtokában lévő kéziratban egy „Sz. J.” monogramú személy Turkoly Sámuel rövid életrajzát is feljegyezte (Sándor 1801). E levél különféle változatai a későbbiekben is számos közlést megértek, a teljesség igénye nélkül még megemlítendőnek tartom a *Tudományos Gyűjteményt*, amelyben 1821-ben először egy *A’ mai kis Tatár Országi Magyar* című írásban tűnt fel „Turkuli Mihály” és néhány részlet az ő leveléből (Obornyik 1821: 125), majd pár hónappal később a kunszentmártoni főbíró, Virágh Pál közölte „Turkolyi Sámuel” levelének teljes szövegét (Virágh 1821).⁴

Altorjai László Mátyás és Turkoly Sámuel leveleinek keretezése eltér, előbbi tatár fogságba esett, sokféle elhurcolták, és a rabsága idején született gyermekének, Gergelynek a hazaküldése alkalmából írt máramarosi rokonának, az utóbbi orosz katonai szolgálatba állva járta be a világot, majd pedig egy tatár fogságban lévő magyart, Farkas Mátét kiváltott, és vele küldött levelet Magyarországra. Közös pont viszont, hogy László Mátyás levelében is fontos szereplő Farkas Máté, tudósít a szerencséről, amelyet egy magyar nemzetiségű, Szikszóról származó muszka tisztnek köszönhet, s miután Farkas Máté megszabadult a fogságból, Bálint Mátyás kapva az alkalmon vele küldte haza a fiát és a levelet. Egyébiránt a levelek számos része szóról szóra megegyezik. Mindebből arra következtethetünk, hogy az altorjai László Mátyás neve alatt található levélmásolatok közös eredője egy (a Szikszóban élő rokonoknak küldött) Turkoly-leveléből készített átdolgozás lehetett.

A két levél későbbi hatása sem teljesen szétválasztható, noha egyértelműen Turkolyé terjedt el jobban. Olyannyira, hogy Szilágyi Ferenc szerint hatással volt Kőrösi Csoma Sándorra (Szilágyi 1981: 323–330). Vörösmarty 1828-ban megjelent *Magyarvárának* ihletői között is megtaláljuk Horváth Károly és Martinkó András szerint (Vörösmarty 1967: 383–384). Végh Ferenc Jókai Mór *A Damokoszok* című regényének kritikái kiadásában pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy Jókaira mind Turkoly 1821-ben a *Tudományos Gyűjteményben*, mind pedig altorjai László Mátyás *Hon és Külföldben* megjelent levele hathatott (Jókai 1966: 224). Még a 20. században is feltűnik e hatás az irodalmunkban, Czegő Zoltán *Erdővidéki sírjelek* című versében ezt olvashatjuk: „Csak kétszázötven esztendeje annak / hogy a Krím-félszigeten / Turkai Sámuel hét magyar falut talált” (Czegő 1982: 49).

³ Érdekes adalék, hogy Torkos közlésében nem szerepelt időpont-, mindössze helymegjelölés: „Íram Asztrakánban a’ Caspiumi tenger mellett” (Torkos 1747: [95]), noha a megfogalmazás alapján következtethetünk arra, hogy itt 1720 lenne a keletkezés éve: „Ezen Ezer hét-száz huszadik Esztendőben teleltem egy Moszkova nevű Városban” (Torkos 1747: [94]).

⁴ A levél kézirat másolataiból számos ma is elérhető; a nagyobb gyűjtemények, mint az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Levéltár vagy a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára többet is őriznek belőlük, eredeti azonban nincs, ahogy Seres István megjegyzi: „A szöveg helyreállítását első sorban a fennmaradt, s lehetőleg eredetiben is rendelkezésünkre álló másolati példányok tüzetes vizsgálata és összevetése alapján tudjuk elvégezni” (Seres 2009: 74).

Deák Farkas már a 19. század végén kétségbe vonta mind altorjai László Mátyás, mind Turkoly Sámuel többféle másolatban fellelhető levelének hitelességét (Deák 1885: 589), mire válaszul Thaly Kálmán kiállt Turkoly személyének hitelessége mellett (Thaly 1885), azóta rendre vita tárgya a Turkoly-level, ám hitelességét a szakirodalom továbbra is többnyire kétségesnek tartja (Paládi-Kovács 2001: 158). Azonban Turkoly levelének hitelességétől függetlenül is az megállapítható, hogy altorjai László Mátyás misszilise nem valódi.

Nem kizárt, hogy Gunda Bélában is felmerültek 1947-ben a kétségek a levéllel kapcsolatban, s végül ezért tett le a publikálásáról. Bárhogy is, végül a levél nem került vissza Fülöp Ferenchez, a parókia levéltárába, és nem jutott el a Református Teológiai levéltárába sem, ahogy azt az esperes leginkább szeretne volna. Az ezt követő évek megpróbáltatásokkal teliek voltak Fülöp Ferenc számára, 1952-ben megfosztották hivatalától és letartóztatták, 1954-ben – mivel agyvérzést kapott – kiengedték, ám ezt követően már nem élt sokáig, 56 éves korában 1959-ben elhunyt (Hermán 2016: 46). Gunda Bélával való kapcsolatára mindössze ez az egyetlen levele utal. Az általa elküldött kézirat pedig évtizedeken át hevert elfeledve Gunda Béla kutatási anyagai között, mígnem az ő 1994-es halálát követően a Néprajztudományi Intézet Adattárába került.

IRODALOM

- Czegő Zoltán 1982. *Erdővidéki sírjelek*. Alföld 1982/4: 47–53.
- Deák Farkas 1885. *Adatok a török-tatár rabok történetéhez*. Századok 1885: 579–589.
- Faragó József 2001. *A Kolozsvári Magyar Tudományegyetem néprajzi professzora*. = Keszeg Vilmos (szerk.): *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 9*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár. 42–48.
- Fülöp Ferenc 1940. „*Elfújta a szél...*” Kiáltó Szó 1940/6–7: 85–86.
- Gyárfás Tihamér 1909. *De Profundis... Levél a tatárfogságból 1715-ből*. Alkotmány 1909. december 25: 39.
- Hermán M. János 2016. *Kuyper Ábrahám egykori látogatása Bukarestben, Budapesten és magyarra fordított műveinek 1962-es elégetése Kolozsváron*. Teológiai Fórum 2016/2: 24–97.
- I. G. 1939. Fülöp Ferenc: *Krisztus királyságáért*. Kuyper Ábrahám *élete és munkássága*. Református Szemle 1939/8: 120–121.
- Jókai Mór 1966. *A Damokoszok (Jókai Mór Összes Művei. Regények 44.)* Végh Ferenc (s.a.r.). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Moldvai Péter Attila 2012. *Fülöp Ferenc lelkipásztor életrajza (forrásközlés)*. Sóvidék 2012/2: 17–24.
- Molnár János 1783. *Turkulinak Arkabat Városábólírt levele*. Magyar Könyv-Ház 1783/117: 284–291.
- Nagy Géza 1934. *Erdélyi tehetségek az Isten háta mögött. II. közlemény*. Ellenzék. 1934. október 4: 4.
- Névtelen 1929. *Lelkészszentelés*. Református Szemle 1929/32: 511.
- Névtelen 1934. *Néhány vidéki magyar egyesület és magyar név, amelyeket érdemes volt feljegyezni*. Brassói Lapok 1934. június 18: 6.
- Névtelen 1935. *A román csendőrök elkoboztak 195 magyar ABC-s könyvet*. Budapesti Hírlap 1935. július 28: 4.
- Névtelen 1936. *Az angol királyi család képviselőjének jelenlétében felszentelték az erdőszentgyörgyi református templomot*. Brassói Lapok 1936. július 30: 4.
- Obernyik László 1821. *A' mai kis Tatár Országi Magyar*. Tudományos Gyűjtemény 1821/5: 117–126.
- Paládi-Kovács Attila 2001. *Magyarok és tatárok (16–19. század)* = Szilágyi Miklós (szerk.) *Népi kultúra – népi társadalom 20. Etnológiai tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 149–208.

- Paládi-Kovács Attila 2018. *Emlékbeszéd Gunda Béla (1911–1994) rendes tag fölött.* = Uő: *Magyar népkutatás a 20. században.* L'Harmattan, Budapest. 160–177.
- Sándor István 1801. *Turkolyi levele.* Sokféle 1801: 146–165.
- Seres István 2009. A magyar őstörténet-kutatás egy különös forrása – Gondolatok Turkoly Sámuel asztraháni leveléről. = Dobrovits Mihály (szerk.): *A kívánt világosság.* Lilium Aurum, Dunaszerdahely. 62–83.
- Szilágyi Ferenc 1842. *Magyar levél.* Hon és Külföld 1842/11: 41–43.
- Szilágyi Ferenc 1981. *Kőrösi Csoma Sándor célja.* A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei 1981/3–4: 319–350.
- Thaly Kálmán 1885. *Nyílt levél Deák Farkashoz.* Századok 1885: 683.
- Torkos József 1747. *Schediasma geographico-historicum Hungaros intra, et inprimis extra Hungariam per universum, qua terra nostra patet, orbem habitabilem degentes VIII. segmentis succinte repraesentans.* Streibig, Győr.
- Tóth Levente 2019. *László Gergely (1798–1882). Vázlat egy 19. századi székesföldi lelkész hétköznapijairól.* = Kolumbán Vilmos József (szerk.): *A „recepta religiók” évszázadai Erdélyben.* Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár. 229–246.
- Virágh Pál 1821. *Turkolyi Sámuelnek Astrakánból irt Tudósítása.* Tudományos Gyűjtemény 1821/10: 126–129.
- Vörösmarty Mihály 1967. *Nagyobb epikai művek II.* (Vörösmarty Mihály összes művei). Horváth Károly, Martinkó András (s.a.r.). Akadémiai Kiadó, Budapest.

KÉZIRATOS FORRÁSOK

- Balázs 1947: Balázs László Gunda Bélának, Székelykeresztúr, 1947. április 16. MTA NTI VII.6.b.1.
- Fülöp 1947: Fülöp Ferenc Gunda Bélának, Erdőszentgyörgy, 1947. február 17. MTA NTI VII.6.b.1. (A levél melléklete Altorjai László Mátyás Szigeti Istvánnak, Krím, 1715. április 2., illetve a Kiáltó Szó 1940/6–7. száma is mellette található.)
- Gunda 1945a: [Gunda Béla gyűjtőnaplója I.], 1945. május 14.–1946. szeptember 8. MTA NTI VII.6.d.5.
- Gunda 1945b: Gunda Béla P. Szentmártoni Kálmánnak, Kolozsvár, 1945. szeptember 28. MTA NTI VII.6.b.1.
- Inczefi 1944: Inczefi Géza Gunda Bélának, Naszód, 1944. július 21. MTA NTI VII.6.b.1.
- Nagy 1946: Nagy Győző Gunda Bélának, Maroskeresztúr, 1946. június 14. MTA NTI VII.6.b.1.

„CE S-A PUTUT PIERDE? DUMNEZEU ȘTIE” – SCRISOAREA LUI FERENC FÜLÖP
CĂTRE BÉLA GUNDA. SÂNGEORGIU DE PĂDURE, 17.02.1947

(Rezumat)

În calitate de profesor universitar la Cluj, Béla Gunda și-a construit în a doua jumătate a anilor 1940 o vastă rețea transilvăneană de relații, din care corespondența sa păstrată constituie o sursă excelentă. Una dintre piesele unice este o scrisoare a lui Ferenc Fülöp, prototop reformat din Sângeorgiu de Pădure, din 1947, la care a atașat un manuscris întemeiat, datat 1715 în Crimeea. În acest eseu, voi schița mai întâi contextul scrisorilor, apoi voi face un bilanț al scrisorilor însele, arătând că acestea sunt legate de un discurs care a fost o sursă de controversă în cercetarea maghiară timp de mai multe secole. În cele din urmă, voi publica atât scrisoarea, cât și anexa acesteia.

Cuvinte-cheie: Béla Gunda, corespondență, Mátyás László de Altörja, captivitate tătară, maghiarii din Crimeea, Sámuel Turkoly.

„WHAT COULD HAVE BEEN LOST? GOD KNOWS” – THE LETTER OF FERENC FÜLÖP
TO BÉLA GUNDA. SÂNGEORGIU DE PĂDURE, 17.02.1947

(Abstract)

As an university professor in Kolozsvár, Béla Gunda built up an extensive Transylvanian network of relationships in the second half of the 1940s, of which his preserved correspondence is an excellent source. One of the unique pieces is a letter of Ferenc Fülöp, dean from Erdőszenygyörgy, from 1947, to which he enclosed a founded manuscript, dated 1715 in Crimea. In this paper, I will first outline the context of the letters, and then I will take a closer look at the letters themselves, showing that they are linked to a discourse that has been making waves in Hungarian scholarship for several centuries. Finally, I will publish both the letter and its annex.

Keywords: Béla Gunda, correspondence, Mátyás László de Altörja, Tartar captivity, Hungarians in Crimea, Sámuel Turkoly.

MELLÉKLET

Fülöp Ferenc gépiratos levelének terjedelme egy folio, amelynek csak a rectóján található szöveg. Egyedül a szignója autográf kézírás, kék töltőtollal. A papíron vízjel olvasható: „DICSŐSZENTMÁRTONI ÁLTALÁNOS HITELBANK / DICSŐSZENTMÁRTON // BANCA GENERALĂ DE CREDIT / DIN DICIOSÂNĂMĂRTIN”. A levél gépirásból adódó helyesírási sajátosságait és néhol a központozását jelölés nélkül emendáltam a mai helyesírás szerint.

Altörjai László Mátyás Szigeti Istvánhoz írt levelének másolatát barna tintával írták, terjedelme két folio, melynek rectóin és versóin is olvasható írás. A szöveget betűhíven közlöm.

MTA NTI VII.6.b.1.

Fülöp Ferenc Gunda Bélának, Erdőszenygyörgy, 1947. február 17.

Méltóságos
Dr. Gunda Béla
egy. ny. rendes tanár úrnak
Kolozsvár.

Kedves Professor Úr,

folgyó évi január 26-án kelt levelét a téves címzés miatt (*Sângerul de Pădure* volt írva Sângerorgiul de Pădure helyett, az előbbi Mezőszenygyel román neve) csak február 12-én kaptam meg, amikor éppen egy pár percre haza szaladtam az esperesi vizitációs körutamról. Így csak késve tudok válaszolni reá, de érdemileg s ez a fontos. Csatolom a kért levelet abban az állapotában, amint én kaptam meg a tűzgyújtó papírok közt az egyik családnál 1929. november havában, amikor mint fiatal pap az itteni parochiális levéltár maradványait rendezve elmentem harmadik elődöm: altörjai László Gergely itteni leszármazottjaihoz. Csak úgy sejtés után. Illetve nem is sejtés után mentem, mert az más levél, amiről az előbb írtam. Ugyan is pont ez a levél volt az, amelybe az egyik gyereknek a valláskönyve be volt fogva. Amikor kérdeztem, hogy hol szerezte meg, azt válaszolta, hogy édesanyja adta a tűzgyújtó papírosokból, amivel Hans úréknál tüzet gyújt. Erre fel mentem el a Schuller János házához, akinek felesége leszármazottja volt nevezett papnak, s szedtem össze mindent, ami még található volt. Vagy 70 drb. theologiai könyv a 16-ik századtól elkezdve s egy csomó irat, de ehhez hasonló több nem volt. Akkor tudtam meg, hogy „a padlás tele volt régi papírokkal, lim-lommal, de elégettük.” Ez a

historikuma a dolognak. Hogy mi minden pusztulhatott el? Azt csak a jó Isten tudja. Én a Rhédey család levéltára után futottam, de abból sem találtam meg semmit, csak a Rhédey Claudia menyasszonyi kelengyes ládáját Sándor Zoltán gyógyszerész úrnál. –

Altorjai László Gergely különben 1827–1883-ig volt erdőszentgyörgyi pap. Született 1798-ban, hogy hol nem tudom. Az ő őse volt ez a bizonyos Gergely, akit az apja haza küldött. Valószínű, hogy több levél is lehetett Krímből, de én csak ezt az egyet kaptam már meg. – Abban a reményben küldöm el Professor úrnak, hogy közlése esetén az értetlenség nem fog esetleges ócska politikumot úzni egyes kitételei miatt. Egy kérésem van: ha nem ütközik nehézségbe, amikor Professor Úr feldolgozta, kapjak egy példányt a közlő tudományos folyóirat vonatkozó számából, esetleg még egyet a parochiális levéltárunk számára. – A levél tulajdonjogát, azt hiszem, senki sem vitatja el tőlem, én a parochiális könyvtárunk részére szántam, de ha Professor Úr jobb m a g y a r helyet tud a számára, akkor szívesen átengedem. Esetleg a kolozsvári Református Theológia levéltárában is el lehetne helyezni. Szívesen adnám az egyetem részére, de annak helyzete még provizórikus jellegű. Hosszadalmasságomért szíves elnézését kérve kívánok jó munkát

Erdőszentgyörgy, 1947. február. 17.
kiváló tisztelettel
Fülöp Ferenc
esperes

Fülöp Ferenc.
Sângeorgiul de Pădure.
jud. Mureș

Altorjai László Mátyás Szigeti Istvánnak, Krím, 1715. április 2.

Copia⁵ Erdély Országi Al-Torjai László Mátyásnak Máramarosba Szigetre, Szigeti Istvánnak Tatár Országból Krímből Rabságból küldött Levele, mely így következik:

Szerelmes édes Atyámfia, édes Szigeti István Uram! Istentől joegésséget, hosszu életet kívánok kegyelmednek, meszsze⁶ lévő esmeretlen Sogor Uramnak.

A' Tatárok minket kemény rabság alatt elhozának Molduván által Kozák országba, és a' mint a' régi Magyar Historiák tartják a' Scythiai Birodalomba Mirhorád nevű városba, ott nyugtattunk egy igen nagy gazdagságu Kozák urnál, Kinek 600 fejös tehene, 14,000 juhái voltanak, és bővön elég tejet adott ennünk. Kantzája volt 1700, paripája 140, és kimondhatatlan nagy gazdagsága. Innen mentünk a'⁷ Tenger mellett 300 mértföldnyire a' Volga vizéig, melyis Scythiába a' Tanais folyóvizétől 100 mértföldnre esik, ezen a' folyó vizen lementünk a Caspium tengerére, ott Gállýára költünk, és mentünk Persiába Szulák nevű helybe, az honnan az Ararad hegye, hol a Nőé bárkája meg akadott, láttzik, melyis a' mint beszéllik Magyar országtól hét vagy nyoltsszáz mértföldnre vagyon, Innen fordítának és bévivének minket Tartáriába a' Kutabuni Tatárok, általadának a' Kutyafejű s Kálmuki⁸ Tatárok⁹ kezibe, a' holott mi haton magyarokul u.m: én Al-Torjai László Mátyás, Hiripről Farkas Máté, a' Hiripi Pap Pap István ö kegyelme Máramarosbol Szigetről a' Kegyelmed testvérhuga Szigeti Anna, Szarka István, Csuta György adatánk a' Kutyafejű Tatárok Kámjához, kinek neve Juha. Ezen leány¹⁰ rab társunk Szigeti

⁵ [Földről beszúrva.]

⁶ messze<rül>.

⁷ [A „mentünk” és az „a” szó között egy hosszabb szónyi helyet hagyott ki a lejegyző.]

⁸ [Földről beszúrva.]

⁹ Kutyafejű s <Kálmnoki> Tatárok.

¹⁰ [Földről beszúrva.]

Annának (: ki sok panaszkodásit¹¹ számlállya, ki kitsinen maradott Attya 's Anyja nélkül árvává:) különös hűségit tapasztalván hozzám én¹² László Mátyás¹³ elvettem Feleségül, öis hogy a' Tatároktól megoltalmazhassa magát örömet hozzám ragaszkodott, kitől kis fiatskám született, és ezen Pap István rabtársunkal megkereszteltettem, a' mi keresztyéni vallásunk szerint Gergelynek, most pedig ezen Farkas Máté nevü¹⁴ rab társunk szerentsére veti fejét, és egy Muszka Hadi Tiszt segítségéből, ki azis magyarfi Szikszó városából való, éppen haza indult magyar országra Szatmár Vármegyébe Hiripre, oda adjuk szegént, ha szerentséltetik,¹⁵ desok biztatásaiából rá vettem magamot, és Gergely kis fiamot siralommal tapasztalt hűségire kezeire adok, hogy vigye el ezen Levéllel együtt Máramarosba Szigetre kegyelmedhez. Kérem édes atyámfia és Sogorom Kegyelmedet, tanitassa szerelmes gyermekemet a' keresztyén vallásban, és a' mikor annyira nekedik külgye el oktatva Teleki Josef urfihoz Sebenbe, vagy a' hol megtalállya. Betlen Gábor Fejedelemtől a' Nagy Apámnak N.¹⁶ László Lörintznek adatott Armalist és több Leveleket az Apám László Josef a' Revolutioba Teleki Josef Urfinak adott által, nem maradván pedig az Apámnak több gyermeke tsak én, tudom elvész ha szerelmes gyermekem fel nem keresheti, táplál a reménység engemetis, hogy még valaha énis meglátom elhagyott¹⁷ édes hazámot és nemzetemet Al Torján és a' kik hová széledtek, Kegyelmedetis édes Sogor Uram. Itt régibb magyar Rabokis vagynak, egy régi Rabtársunkal irattam ezen Levelemetis, mely csudálkozásra méltó hogy sem írását sem¹⁸ nyelvét elnemfelejtette, jobb birja magát mint sok ifju rabok. Az itt való országok¹⁹ dolgairól és szokásairól irhatom, mivel az Historiák írják, hogy a' Magyarok Hunnosok Scithiából jötenek Európába, mi azon országban tudakozván hol laktak azon Magyarok, azon helyekre rá akadtunk ott jártunkban, volt pedig a' Magyarok lakások a' Volga vize mellett igen fővenyes erdőten helyen, mint nézhettük, szép házakba laktak, mivel máigis Kájha darabok a' földön olyak találtnak, a' mitsodásokból nálunk az ujj Keresztyének a' Kantsot tsinállyák, Téglák pedig igen szélesek, melyből megismerhetni, hogy derék Házakban laktanak. A' Magyarok Királlya lakott Kama nevü folyóviz mellett, melynek Palotái jollehet rongyosok, de máigis fenállanak, és ezen helyet máigis birják az ott való pogány, magyar nyelvű Magyarok. A' mint pedig a' Magyar Calendarium írja, hogy A. 445. a' Magyarok vissza tértenek Scithiába, azon Magyarok közül felesen letelepedtek a' Krimi Tatároknál, és mostis Krimban a' Tatár Khám protectioja alatt hét magyar faluk vagynak, mellyekben magyarul beszélnek. Ebben az országban sok bálvány imádo nemzetségek vagynak, a' nemzeteknek nevek ezek: Tsuvász, Mordva, mely nemzetek imádság helyibe Kantzalovakat és Juhokat ölnek az Istennek a' husát magok megesszik, a' bőrit az Istennek adják, a' Füzfára tekerik némellyek a nyulbőrt, megtöltik szalmával, attól mint Istentől jo időt kérnek, ha pedig esső talál lenni megkorbatsolják, és a' tüzre teszik, némellyek holt reszeket felakasztatják²⁰, némellyek vízbe vettetik, némellyek megégettetik, Ki mitsoda Plánéta alatt született. Az itt való Indusok a' Templomba az ördög képének imádkoznak, és azt mondják: az ördögnek kell imátkozni, mert ellenségünk, az Istennek pedig nem, mert irtalmas, ezek holt testeket megégettetik, és a' hamvát egy szoro lapáttal széllyelszorják, a' mely aszszony pedig özvegységre marad, a' többet férjhez nem mehet, hanem nagy rakás fát rakat, azon fát megöntözik olajjal és 'sirrál, melynek a' tetejibe felül, és magát elevenen megégetteti, ezek a' Tehennekis²¹

¹¹ panaszkodási<.>

¹² [A bal margón beszúrva.]

¹³ Máty<.>s

¹⁴ [A bal margón beszúrva.]

¹⁵ szegént <tsak> szerentséltetik.

¹⁶ N<agy>.

¹⁷ [Földről beszúrva.]

¹⁸ [A „csudálkozásra méltó hogy sem írását sem” földről beszúrva.]

¹⁹ országk [Az „o” [?] a „k” fölött utólag beszúrva.]

²⁰ felakasz<tyák>tatták.

²¹ [Az „is” alulról beszúrva.]

imátkoznak mivel tejet, vaját ád, a' hugyát nagy betsületben tartyák, némellyek a' döglött hust inkább eszik mint a' fris hust, mivel jobb a' melyet az Isten ölt meg, mint²² a' melyet az emberek ölnek meg. Némellyeknek sem Templomjok, sem Papjok, sem írások nintsen.

A' Scithiai Birodalomban sokféle Tatárok vagynak, a' kik másféle nemzeteknek nagy ellenségi u.m: Tstremeszi, Csuraszi, Karakalpági, Mordvai, Teskeszi, Benutratzi, Kálmuki, Kubutzki, Trukamuntzki, Krimtzi, Krigyofriszi, Karamutzi, Ardrovitzi, Bukhárotzi, Bilántzki Monitzki Tatárok. A' Krimi Butsaki Notsáki Tatárokon kívül a' Bukhartzi Tatárok miképpen imátkoznak láttuk. Mindeniknek a' Kezibe éles Kés vagyon, ugrosnak és ilyen szókot szólnak: Tsakszai, Bakszai, valamikor ugrik mindenkor homlakba vágja magát, rajtok tsudálkoztunk, azt gondoltuk mind meg halnak, de megkenvén magokat, azután harmad napra semmi bajok sem volt. A' Tatár Khám öreg apja elvitt engemet egy Moskhova nevű városba, a' melybe sok ritkaságokat láttunk. Ezen városnak Kerületi 15 mértföld, Templom vagyon benne 1600, harang 9600 mind ugy beszéllek. Egy nagy kiváltképpen valo Harangnak a' Kerületit megmérte velem az öreg Khám, melyis 89 arasz. Ebben láttunk szörnyen ordito oroszlányokat, és tsudálkozásra méltó nagy Elefántokat, egynek a' hátán ült 30 fegyverfoghato ember egész éleségével, készületével együtt a' Tengerenis ugy meg tanultunk jáni rabokul, mint a' Szultski Tatár a' Kantza lo hátán nyargodozni a' Magyarországi völgyeken. A Háromszéki Atyámfiaiinak nem irhatok, eztis alig végezhetökel. Kegyelmedet pedig szerelmes Atyámfia szívem édes Sogorom a' Feleségem Szigeti Anna sok jaj szavaival emlegetve, sűrűn omlo Könnyeivel siratva egyetlen egy testvér Bátyját e' meszsze földről köszönti, Isten oltalmába ajánlván mi mind a' ketten Kegyelmedet, és László Gergely kedves kis fiatskámot²³ atyafiságába ajánlván maradtam²⁴.

Szívem édes Sogor uram Kegyelmednek

rabszegeny Szolgája Sogora,
Altörjai László Mátyás.

Irtuk Krimban 1715^{ben} Pap István

rab társunk Kalendariuma szerint

2^a Aprilis.

[Címzés:]

Krimbol.

Ezen Levelem adassék Nemes és Nemzetes Szigeti István Uramnak, Máramarosban. Szigeten lako szerelmes atyámfiaának, Sogoromnak ő Kegyelmének

Máramarosban

Szigetre

HUN-REN BTK
Néprajztudományi Intézet Adattára
Budapest, Tóth Kálmán u. 4
boldogbernad.istvan@gmail.com

²² <,>int.

²³ fia<mot>.

²⁴ maradt<unk>.